

BANK KREDITLARINING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI O'RNI**Xakimova Nigora Baxtiyorovna***O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti*

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston bank tizimining, xususan, bank kreditlarining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va rivojlanish tendensiyalari chuqur tahlil qilinadi. 2022-2024-yillardagi statistik ma'lumotlar asosida bank tizimi aktivlari, kredit portfeli, sof foyda va foiz stavkalari dinamikasi o'rganilgan. Alohida e'tibor davlat va xususiy banklar faoliyatidagi farqlar, shuningdek, "O'zmilliybank" AJ misolida kredit risklari va moliyaviy natijalar tahliliga qaratilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, bank tizimi aktivlar va kredit hajmi jihatidan barqaror o'sishni saqlab bormoqda, biroq yuqori foiz stavkalari, muammoli kreditlar va risklarni boshqarish tizimidagi kamchiliklar uning barqarorligi va samaradorligi uchun jiddiy xavf tug'diradi. Maqolada bank tizimining barqarorligini oshirish va iqtisodiy o'sishga hissasini kuchaytirish yo'lida bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Bank krediti, bank tizimi, kredit portfeli, foiz stavkasi, aktivlar, sof foyda, moliyaviy barqarorlik, O'zbekiston iqtisodiyoti.

THE ROLE OF BANK LOANS IN THE COUNTRY'S ECONOMY**Xakimova Nigora Baxtiyorovna***Master's student of the Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan*

Abstract. The article provides an in-depth analysis of the role of the banking system in Uzbekistan, specifically bank lending, in the national economy and its development trends. Based on statistical data from 2022-2024, the dynamics of the banking system's assets, loan portfolio, net profit, and interest rates are examined. Particular attention is paid to the differences in the operations of state-owned and private banks, as well as the analysis of credit risks and financial performance using the example of the National Bank of Uzbekistan (NBU). The research indicates that the banking system maintains steady growth in assets and loan volume; however, high interest rates, non-performing loans, and shortcomings in the risk management system pose a significant threat to its stability and efficiency. The paper develops a set of practical recommendations aimed at enhancing the stability of the banking system and strengthening its contribution to economic growth.

Keywords: Bank credit, banking system, loan portfolio, interest rate, assets, net profit, financial stability, Uzbekistan's economy.

O'zbekistonning mahalliy banklari aktivlari so'nggi yillarda doimiy ravishda o'sib bormoqda, bu esa mamlakat iqtisodiyotidagi faollikning ortishi va bank sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatining samarali amalga oshirilayotganligi bilan izohlanadi. Iqtisodiy Tadqiqotlar va Islohotlar Markazi tomonidan 2024-yilda e'lon qilingan ma'lumotlarga asoslanadigan bo'lsak, 2024-yilning 1-mart holatiga bank tizimi aktivlarining umumiy hajmi 648,6 trillion so'mga yetdi. Bu ko'rsatkich 2022–2023-yillarda kuzatilgan 20–30% li o'sish tempidan bir oz pasayib, 15,4% ni tashkil etdi. Qiyoslash uchun, 2022-yil 1-aprel holatida aktivlar 449,2 trillion so'mga teng bo'lib, 2021-yilga nisbatan 21,1% o'sish qayd etilgan edi. Bu raqamlar bank tizimining barqaror rivojlanish yo'lida ekanligini ko'rsatadi (Markaz, 2025).

O'zbekiston bank tizimida jami 36 ta tijorat banki faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning tarkibi quyidagicha:

- 10 ta davlat ishtirokidagi banklar,
- 6 ta chet el kapitali ishtirokidagi banklar,
- 2 ta xorijiy banklar,
- 18 ta xususiy banklar.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bank aktivlarining 67,4% (331,2 trillion so'm) davlat ulushi mavjud bo'lgan 10 ta bankka to'g'ri keladi. Aktivlar hajmi bo'yicha yetakchi banklar:

1. "O'zmilliybank" – 93,1 trillion so'm (o'sish +18,7%),
2. "O'zsanoatqurilishbank" – 55,9 trillion so'm (o'sish +15,9%),
3. "Asaka bank" – 51,9 trillion so'm (o'sish +8,8%) (2025).

Xususiy sektor banklari orasida "Kapitalbank", "Hamkorbank" va "Infinbank" aktivlar hajmi va soliq to'lovlari bo'yicha mamlakatning yetakchi moliya institutlari qatoridan joy olmoqda.

Sof foyda ko'rsatkichlari nuqtai nazaridan "O'zsanoatqurilishbank" 319,2 milliard so'm, "Ipoteka bank" 309,1 milliard so'm va "O'zmilliybank" 276 milliard so'm bilan yetakchilik qilmoqda. Umuman olganda, bank tizimining sof foydasi 2022-yilda 2 trillion so'mdan oshib, oldingi yilga nisbatan 36,6% o'sishni qayd etdi. Shu bilan birga, kapital monandligi ko'rsatkichi minimal talablar darajasidan 1,3 baravar yuqori bo'lib, bu bank tizimining mustahkamligi va barqarorligini tasdiqlaydi (2022).

Sizning tahlilingiz mutlaqo to'g'ri va asoslidir. Davlat banklari aktivlar hajmi bo'yicha hukmronlik qilishda davom etayotgan bo'lsa-da, xususiy banklarning raqobatbardoshligi va dinamikasi O'zbekiston moliya tizimida salbiy emas, balki ijobiy o'zgarishlarning yaqqol ko'rinishidir.

O'zbekiston bank tizimining 2024-yil 1-mart holatiga ko'ra kredit portfeli 331,2 trillion so'm hajmga yetgan bo'lib, bu ko'rsatkich bank aktivlarining umumiy hajmining 67,4 foizini tashkil etadi. Bu holat kredit operatsiyalarining bank faoliyatidagi ahamiyatli o'rnini tasdiqlaydi. Kredit portfelining tarkibiy tahlili shuni ko'rsatadiki, uning 70,1 foizi davlat ishtirokidagi o'nta bank tomonidan

shakllantirilgan, qolgan qismi esa yigirmata beshta xususiy bank hissasiga to'g'ri keladi. Bu ma'lumotlar davlat banklarining kredit bozoridagi ustuvor mavqeini ko'rsatish bilan birga, xususiy banklarning ham bu sohada faol ishtirok etayotganligini ko'rsatadi.

Kredit portfelining tarkibiy tarkibidagi dinamikani tahlil qilgan holda, jismoniy shaxslarning ulushi sezilarli darajada o'sib, 2023-yilning birinchi choragidagi 26,5% dan 32,1% ga ko'tarilganini ko'rish mumkin. Ayni paytda, yuridik shaxslarning ulushi 73,5% dan 67,9% gacha qisqargan (2023). Bu tendensiya aholining bank xizmatlariga, xususan, iste'mol va ipoteka kreditlariga bo'lgan talabining kuchayishini aks ettiradi. Bunday o'zgarishlar aholining moliyaviy madaniyatining o'sishi, banklarining individual mijozlar bilan ishlash strategiyasining samaradorligi va umumiy iqtisodiy islohotlarning ijobiy ta'siri bilan izohlanishi mumkin.

Kredit foizlari odatda iqtisodiy holat, bank siyosati va pul-moliya tizimiga bog'liq ravishda o'zgarib turadi.

Aholi uchun yuqori kredit foizlari quyidagi omillarga bog'liq bo'lishi mumkin:

1.Markaziy bankning asosiy stavkasi: Agar Markaziy bank yuqori stavkada pul siyosatini amalga oshirsa, bu tijorat banklarining kredit foizlarini ham oshirishi mumkin. Bu holat, odatda, inflyatsiyani nazorat qilish uchun amalga oshiriladi.

2.Inflyatsiya: Inflyatsiya darajasi yuqori bo'lsa, banklar o'zlarining xarajatlarini qoplash va foyda olish uchun yuqori foiz stavkalarini belgilaydi.

3.Iqtisodiy noaniqliklar: Iqtisodiyotning turg'unsizligi, masalan, siyosiy yoki moliyaviy beqarorlik, kreditlar bo'yicha yuqori foizlar kiritilishiga olib kelishi mumkin. Banklar o'zlarining xavfini kamaytirish uchun yuqori foizlarni talab qiladilar.

4.Xarajatlar va xavflar: Tijorat banklari, qarz oluvchining moliyaviy holati va kreditning qaytirilishiga bo'lgan xavfga qarab foiz stavkalarini belgilashadi. Yuksak xavfli kreditlar (masalan, kichik biznes yoki shaxsiy qarzlar) uchun foizlar yuqori bo'lishi mumkin.

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan yaqqol ko'rinadiki, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan milliy valyutada berilgan kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi 2022-2024 yillarda oshish tendensiyasiga ega bo'lgan. Biroq, ushbu foiz stavkalarining darajasi 2021 yilda pasayish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, mazkur davrda inflyatsiya darajasini va Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasini pasayganligi bilan izohlanadi.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan milliy va xorijiy valyutada berilgan kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi, foizda

Ko'rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Milliy valyutadagi kreditlarning	2	2	2	2	2	2

o'rtacha yillik foiz stavkasi	3,7	2,3	0,8	1,9	3,1	3,7
Chet el valyutasidagi kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi	7,1	6,9	6,7	6,7	8,8	9,7

Manba: <https://cbu.uz/uz/>

Respublikamiz tijorat banklari tomonidan chet el valyutasida berilgan kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi 2020-2022 yillarda pasayish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, tijorat banklarining investision jozibadorligini ta'minlash nuqtai-nazaridan ijobiy holat hisoblanadi. Ammo 2023-2024 yillarga kelib yana ko'tarilgan bu davrda inflyatsiya darajasi oshganligi va muammoliy kreditlarning qaytmasligi bilan izohlanadi.

Kredit portfelining hajm jihatidan o'sishi iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlash jihatidan ijobiy baholansa-da, sifat ko'rsatkichlaridagi yomonlashuv bank tizimida quyidagi choralarni ko'rish zarurligini anglatadi:

- Kredit riskini boshqarish tizimlarini takomillashtirish
- Kredit portfelini diversifikatsiya qilish
- Muammoli kreditlarni vaqtida identifikatsiya qilish va ularni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish.

Depozitlar bo'yicha esa vaziyat boshqacha bo'lib, davlat banklari va boshqa banklar o'rtasida ulushlar teng (50% ga 50%) taqsimlangan. Bu boshqa banklarning aholi jamg'armalarini jalb qilish samaradorligi jihatidan davlat banklari bilan deyarli teng darajada raqobatlasha olishini ko'rsatadi. Bunga Kapitalbank (36 680 mlrd so'm) va Ipoteka-bank (24 127 mlrd so'm) kabi tashkilotlarning depozitlar bo'yicha yuqori ko'rsatkichlari yaqqol misol bo'la oladi. Kapital bo'yicha davlat banklari (61%) ulushi ustunlik qilishiga qaramasdan, boshqa banklarning 39% ga yaqin ulushi ularning nisbatan mustahkam kapital bazasiga ega ekanligini va uni yanada mustahkamlashga qaratilgan sa'y-harakatlarini anglatadi. Biroq, bu ko'rsatkich bir vaqtning o'zida ularning hajm jihatidan davlat banklariga nisbatan hali ham cheklovlariga guvohlik beradi.

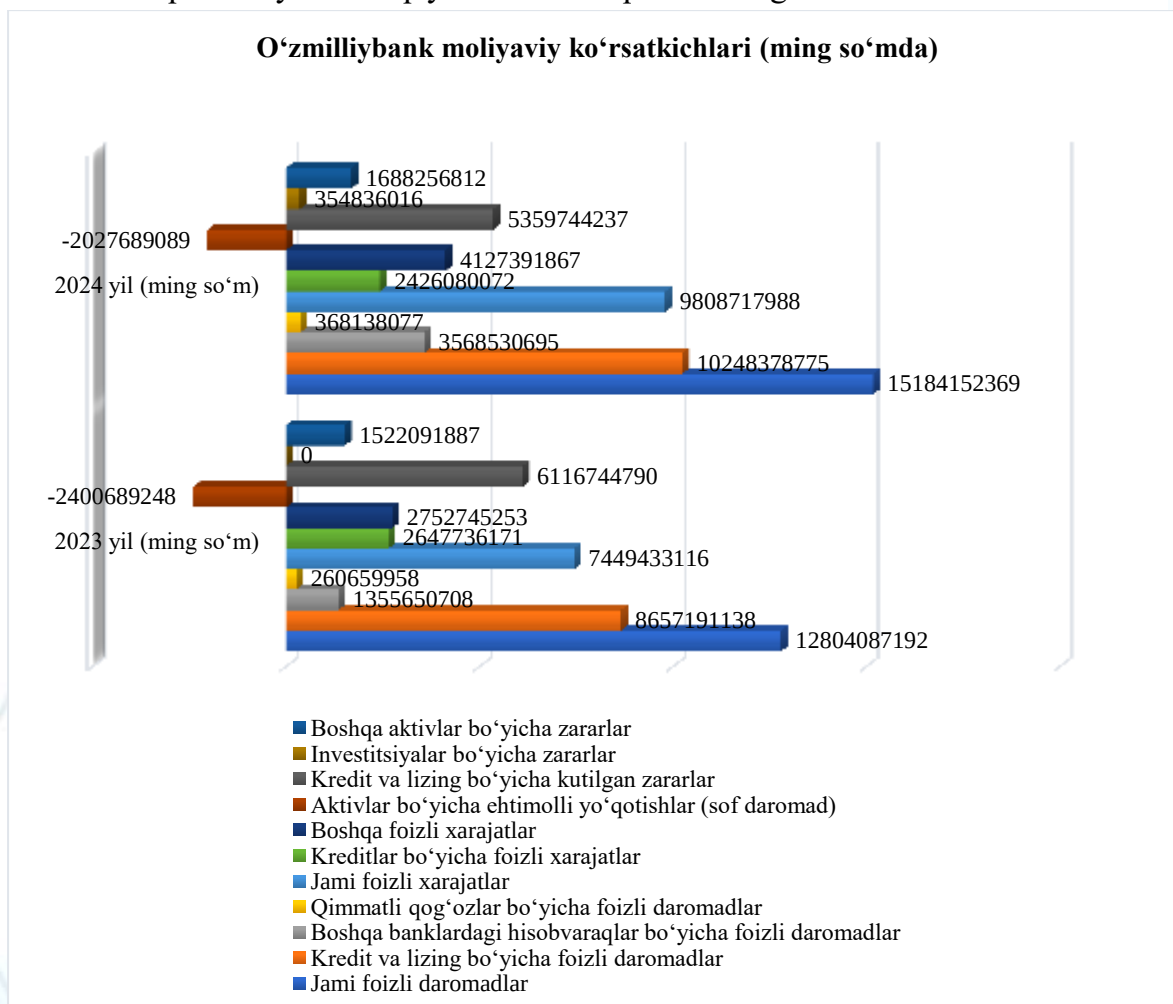
“O'zbekiston Respublikasi Tashqi Iqtisodiy Faoliyat Milliy Banki” AJ (O'zmilliybank) mamlakat bank tizimidagi strategik ahamiyatga ega bo'lgan institut sifatida iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlarini moliyalashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Quyida bankning 2023 va 2024 yillardagi moliyaviy ko'rsatkichlari qisqacha tahlil etiladi.

2023-yil 31-dekabr holatiga ko'ra, “O'zmilliybank” AJning moliyaviy natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bankning jami foizli daromadlari 12 804 087 192 ming so'mni tashkil etgan. Ushbu daromadlar tarkibida asosiy ulushni kredit va lizing operatsiyalaridan olingan foizlar tashkil etib, 8 657 191 138 ming so'm (ya'ni umumiy foizli daromadlarning 67,6 foizini) egallagan. Bankning daromad manbalarini

diversifikatsiyalash darajasi cheklangan bo'lib, boshqa banklardagi hisobvaraqlar bo'yicha foizli daromadlar 1 355 650 708 ming so'm (10,6%), qimmatli qog'ozlar bo'yicha foizli daromadlar esa 260 659 958 ming so'm (2,0%) miqdorida ro'yobga chiqqan.

Bankning foizli xarajatlari 7 449 433 116 ming so'm bo'lgan bo'lsa-da, ular asosan kreditlar bo'yicha foizli xarajatlar (2 647 736 171 ming so'm) va boshqa foizli xarajatlar (2 752 745 253 ming so'm) hisobiga shakllangan.

Bankning rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan asosiy omil aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni baholashdan keyingi sof daromadning -2 400 689 248 ming so'm miqdorida bo'lishidir. Bu salbiy ko'rsatkich, bir tomondan, kredit va lizing operatsiyalari bo'yicha kutilgan zararlarning sezilarli darajada oshishi (6 116 744 790 ming so'm), ikkinchi tomondan, boshqa aktivlar bo'yicha zararlarning yuqori darajada qayd etilishi (1 522 091 887 ming so'm) bilan bog'liq. Bu holat bankning kredit risklarini boshqarish siyosatini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

1-rasm. O'zmilliybank moliyaviy ko'rsatkichlari (ming so'mda)

Manba: <http://www.nbu.uz> (TIF "O'zmilliybank" AJ rasmiy sayti)

2024-yil 31-dekabr holatiga ko'ra, "O'zmilliybank" AJning moliyaviy ko'rsatkichlarida sezilarli dinamika kuzatildi. Bankning jami foizli daromadlari 15 184 152 369 ming so'mni tashkil etib, bu 2023-yilga nisbatan 18,6% ga o'sishni ifodalaydi. Asosiy o'sish sur'ati kredit va lizing operatsiyalaridan olingan foizli daromadlar hisobiga yuzaga keldi, ularning hajmi 10 248 378 775 ming so'm (umumiy foizli daromadlarning 67,5%) ga yetdi. Shuningdek, boshqa foizli daromadlar ham sezilarli darajada o'sib, 3 568 530 695 ming so'm (23,5%) ni tashkil etdi. Qimmatli qog'ozlar bo'yicha foizli daromadlar 368 138 077 ming so'm miqdoriga erishib, bir yil avvalgiga nisbatan 41,2% o'sishni qayd etdi, bu esa bankning qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyati kengayayotganidan dalolat beradi.

Biroq, daromadlardagi o'sishga qaramay, bankning foizli xarajatlari ham tez sur'atlar bilan o'sib, 9 808 717 988 ming so'mni tashkil etdi va 2023-yilga nisbatan 31,6% ga ko'paydi. Bu o'sish asosan muddatli depozitlar bo'yicha foizli xarajatlarning 2 426 080 072 ming so'm (24,7%) va boshqa foizli xarajatlarning 4 127 391 867 ming so'm (42,1%) ga yetishi bilan bog'liq.

Aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni baholashdan keyingi sof daromad -2 027 689 089 ming so'm bo'lib, bu 2023-yilga nisbatan 15,5% ga yaxshilanishni ko'rsatsa-da, ko'rsatkich hali ham salbiy qiymatda qolmoqda. Yaxshilanish asosan kredit va lizing operatsiyalaridagi kutilgan zararlarning 12,4% ga kamayib, 5 359 744 237 ming so'mga tushishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, investitsiyalar bo'yicha zararlarning 354 836 016 ming so'mga (3 baravar) o'sishi va boshqa aktivlar bo'yicha zararlarning 1 688 256 812 ming so'mgacha (10,9% ga) ko'tarilishi bankning risklarni boshqarish siyosatida davom etayotgan muammolarni anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, "O'zmilliybank" AJning 2023–2024-yillardagi moliyaviy ko'rsatkichlari ayniqsa foizli daromadlar hajmi jihatidan ijobiy o'sish tendentsiyasini namoyon qiladi. Biroq, bu ijobiy dinamikaga qaramay, bank faoliyatini barqarorlashtirish uchun hal qilinishi zarur bo'lgan bir qator muammolar ham mavjud. Ular orasida, asosan, muammoli kredit portfelini va investitsion faoliyat bilan bog'liq bo'lgan ehtimoliy yo'qotishlar diqqatga sazovordir, ular bankning sof daromadiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bunday sharoitda bankning kelajakdagi moliyaviy barqarorligi va rentabelligini ta'minlash uchun quyidagi strategik choralarni amalga oshirish muhim hisoblanadi:

1. Kredit risklarini boshqarish tizimini sifat jihatidan yaxshilash va kredit portfelini yanada sinchkovlik bilan monitoring qilish.
2. Investitsion faoliyatni diversifikatsiya qilish orqali aktivlar tarkibidagi risklarni kamaytirish.
3. Operatsion xarajatlarni optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston – 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va banklar faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuniga o‘zgartishlar kiritish haqida”gi O‘RQ-831-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2023-y., 03/23/831/0219-son
3. Jaiswal, M. & Tripathi, V. K. (2018). *Role of Commercial Banks in Economic Stability: A Comprehensive Study*.
International Journal of Banking and Finance, Vol. 6, No. 2, 45-59 b.
4. <https://cbu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.